

ÖTÚKEN

ŞÂH BEYİTLER

N. Ziya Bakırcıoğlu

YAYIN NU: 583
KÜLTÜR SERİSİ: 263

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-985-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2004

4. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Baskı ve Cilt: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul - 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

N. Ziya Bakırcıoğlu; Erzurumlu bir ailenin çocuğu olarak 1941 yılında doğdu. İlk orta, lise tahsilini Erzurum'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden ve Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. Çeşitli şehirlerde edebiyat öğretmenliği yaptı. Yedeksubay olarak askerliğini yaptıktan sonra 1976 yılında İstanbul'a döndü. Eyüp Lisesi'nde ve Erenköy Kız Lisesi'ne öğretmenlik yaptı. 1994'te emekliye ayrıldı. Yazı hayatına çok küçük yaşlarda şiirle başladı. Lise yıllarında deneme ve tenkit türlerine yöneldi. Bu çalışmalarını mahalli gazete ve dergilerde yayınladı. Daha sonraki yıllarda yazdığı yazılar *Millî Gençlik*, *Hareket*, *Hisar*, *Yönelişler* gibi dergilerde yayımlandı. *Dergâh Yayınları* tarafından neşredilen *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nin yayın kurulunda ve yazarları arasında bulundu. Emeklilik dönemini güzel verimlerle süslemiştir. *Remzi Ođuz Arık'ın Fikir Dünyası* adlı eseriyle 2001 yılında Türkiye Yazarlar Birliđi, Biyografi Yazarlığı Ödülü'ne layık görüldü. Yayınevimizden çıkan eserleri de büyük alaka görmüş ve kısa zamanda tekrar tekrar basılmıştır. 2009 yılında İstanbul'da vefat etti. Genç yaşlı bütün edebiyat okurlarının öğretmenidir. Derlediđi ve telif ettiği eserleriyle edebiyatımız ve edebî türlerimiz üzerindeki alakayı canlı tutup şekillendirmiş, okuyucuya dil zevki kazandırmıştır.

Eserleri:

- *Şâh Beyitler*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, 2008.
- *Halk Şiirimiz*, Ötüken Neşriyat, 2007.
- *Yunus Emre Dîvânı*, Ötüken Neşriyat, 5. Baskı, Ocak 2015.
- *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı –Yıllara ve Yazarlara Göre Romanımızın Tarihi-*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, Eylül 2013.
- *Remzi Ođuz Arık'ın Fikir Dünyası*, Dergâh Yayınları, 2001.

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 11
•
Sultan Veled/ 13
•
Dehhanî/ 14
•
Kadı Burhaneddin/ 16
•
Nesimî/ 22
•
Ahmedî/ 27
•
Şeyhî/ 30
•
Ahmed-i Dâî/ 37
•
Hümâmî/ 38
•
Ahmet Paşa/ 39
•
Mihri Hâtun/ 42
•
Avnî (Fatih Sultan Mehmed)/ 43
•
Cem Sultan/ 45
•
Necatî/ 48
•
Cemalî/ 59
•
Nevâî/ 61
•
Gedâî/ 64

•	
	Nevî/ 66
•	
	Hayâlî/ 70
•	
	Zâti/ 84
•	
	Usulî/ 87
•	
	Yavuz Sultan Selim/ 89
•	
	Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman)/ 90
•	
	Yahya Bey/ 92
•	
	Fazlî/ 97
•	
	Ulvî/ 98
•	
	Zâifi/ 99
•	
	Bağdatlı Rûhî/ 100
•	
	Bâkî/ 101
•	
	Fuzûlî/ 119
•	
	Nefî/ 168
•	
	Şeyhülislam Yahya/ 173
•	
	Şeyhülislam Bahayî/ 178
•	
	Riyâzî/ 180
•	
	Nâilî/ 181
•	
	Neşâtî/ 187
•	

Nâbî/	191
•	
Amîkî/	197
•	
Mezâkî/	199
•	
Beylikçi İzzet/	200
•	
Râsîh/	202
•	
Neylî/	203
•	
Nâzîm/	204
•	
Nedim/	206
•	
Esrar Dede/	211
•	
Mâhir/	212
•	
Şeyh Galip/	213
•	
Vâsîf/	222
•	
İzzet Molla/	223
•	
Ziya Paşa/	224
•	
Namık Kemal/	225
•	
Abdülhak Hâmîd Tarhan/	227
•	
Yahya Kemal Beyatlı/	231

ÖNSÖZ

ELİNİZDEKİ bu çalışma, ne bir edebiyat tarihi ne de bir mazmunlar sözlüğüdür. İlmî kıymetten yoksun olmamakla beraber, tamamen ilmî bir çalışma da değildir. Bu eser, altıyüz yıldan fazla devam etmiş muazzam bir kültür ve edebiyat birikiminin ardından duyulan bir hasretin ifadesi sayılabilir.

Daha önce bir başka vesileyle söylediğimiz gibi Divan şiiri bizim klâsik şiirimizdir. Ve bütün klâsik sanat geleneklerinde olduğu gibi ruhu, zevki, idraki besleyen bir hazinedir. Ama biz bu muazzam ve aziz mirası kendi isteğimizle ve irademizle reddettik.

Bu satırların yazarı otuz yılı aşkın hocalığı esnasında, iyi anlatılırsa, öğrencilerin divan şiirinden büyük bir zevk aldıklarını ve daima daha fazlasını istediklerini görmüştür. Ama şunu da görmüştür ki bütün incelikleriyle, hayâl dünyasının zenginliği ile bu şiiri açıklamak ve genç nesillere aktarmak gün geçtikçe daha zor, daha müşkül hale geliyor.

Bu şiire bigâne kalanlar genellikle şu tezi ileri sürerler: “Divan şiirinin dili eskimiştir...”

İlk bakışta doğru görünen bu tezin arkasında Cumhuriyet öncesi tarihimize, edebiyatımıza ve topyekûn hayatımıza karşı duyulan ilgisizlik hatta -söylemeye insanın dili varmıyor- düşmanlık yatar.

Onlara söylenecek şey şudur:

Divan şiirinin zorluğu, aslında şiirin zorluğudur. Şiir, bütün soylu sanat gelenekleri gibi hazırlık ister. İncelmiş bir zevk, sanattan zevk alabilecek bir kültür birikimi ve geniş ufuklar ister. Bunlara sahip olmayanlar bırakınız divan şiirini, Orhan Veli’yi bile anlamakta zorluk çekerler. Onlar, Cumhuriyet döneminde en sade -veya en arı- Türkçe ile yazılmış şiirleri bile anlamaktan âcizdirler. Okur ve geçerler. Halbuki şiiri okumak başka, anlamak başka bir şeydir.

Bugün alelâde bir insan bile günlük hayatında 150-200 İngilizce kelime kullanıyor. Anlamını ve ne olduğunu bilerek... Kaldı ki İngilizce dilimize, kültürümüze ve hayatımıza ne kadar yabancıdır. Halbuki divan şiirinin dilini anlamak için çok değil 300-400 kelime öğrenmiş olmak yeter de artar bile. Hele bunların çok önemli bir kısmı dilimizde yaşayan kelimeler olduktan sonra...

Demek ki “divan şiirinin dili eskimiştir” tezi boş ve mesnetsiz bir düşünceden ibarettir. Divan şiirinden zevk almak isteyen insan çok ufak bir gayretle bu şiirin diline vâkıf olabilir. Ama şiire vâkıf olabilir mi? Bu, o kadar basit değil. Yukarıda da söylediğimiz gibi şiire vâkıf olmak için şiire hazır olmak gerekir. Bir büyük tabloda, bir besteden, bir heykelden, Selimiye Camii’nden, Ferahfezâ âyinin-den anlamak ile divan şiirini anlamak netice itibarıyla aynı şeydir. Aynı hazır olmayı gerektirir. Ama bu gayretin sonunda ulaşılabilecek estetik zevk her türlü ölçünün üstündedir.

İşte elinizdeki bu eser, bu hazırlık safhasına ait küçük bir çalışmadır.

Divan şiirinin en güzel saydığımız beyitleri seçilmiş, bugünkü dille nasıl söylenebileceği gösterilmiş ve mümkün olduğu kadar kolay anlaşılır bir şekilde açıklanmıştır.

Beyitlerin seçimleri tamamen şahsîdir. Ama açıklamalarda, şimdi hepsi de Rahmet-i Rahman’a kavuşmuş Ferit Kam, Ali Nihat Tarlan ve Mehmet Çavuşoğlu gibi bu sahanın büyük otoriteleri olan ilim adamlarının yolundan gidilmiştir. Eserimizin ilmî bir kıymeti varsa buradan gelir.

Her eser, elbette ve öncelikle meraklısına hitabeder. Biz de öyle yapıyor ve bu çalışmayı onların dikkat ve beğenisine sunuyoruz. Ama bu eserin -özellikle seçilmiş metinlerin- genç nesiller ve şiir sevdalısı olan genç insanlar tarafından okunması da en büyük dileğimizdir.

N. Ziya Bakırcıoğlu
17 Nisan 2004, Altıntepe

SULTAN VELED

Senin yüzün güneşdür yoksa aydur Cânım aldı gözün dakı ne aydur

Senin yüzün güneş mi yoksa ay mıdır? Gözün -bakışların- canımı aldı, daha ne söyler, ne ister ?

Bu beyit, divan şiirimizin ilk örneklerinden birisidir. Böyle olmakla, bütün divan şiirinde kullanılacak bazı mazmunların; benzetme ve istiare unsurlarının daha o dönemden itibaren teşekkül etmeğe başladığını gösterir.

Birinci mısradaki “aydur” soru şeklindedir; “ay mıdır” diye soruyor. İkinci mısradaki “aydur”, Ortaasya, Azeri ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan bir kelimedir ki “ne söyler ne ister” anlamlarına gelir.

Klâsik edebiyatta sevgilinin yüzü; güzelliği, biçimi ve göz alıcılığı bakımından güneşe ve aya benzetilir. Bu, temel mazmunlardan birisidir.

Âşıkın bu güzellik karşısında yapabileceği tek şey canını vermesidir.

Temâşâ-çün beri gel kim göresin Nite gözüm yaşı ırmak u çaydır

Seyretmek için yakına gel; gel ki -senin yüzünden- gözümden akan yaşların ırmak ve çay gibi akıp gittiğini göresin.

Klâsik edebiyatta âşıkın bir başka davranışı da gözyaşı dökmektir. Bu gözyaşı ırmağa, çaya ve deryaya benzetilir.

DEHHANÎ

Sabreyle gönül derdine dermân ere umma Can atma oda bihûde cânân ere umma

Ey gönül sabret; derdine derman bulacağını sanma -sabretmekten başka çaren yoktur-. Boş yere canını ateşe atma; sevgilinin geleceğini sanma. Sevgili gelmeyecek.

Gözün sadefinden nice dürdâne dökersin Şol dişi güher dudağı mercân ere umma

Gözünün sadefinden ne zamana kadar gözyaşı döneceksin? Şu dişleri inciye, dudağı mercana benzeyen sevgilinin geleceğini hiç ümit etme.

Sadef -sedef-, istiridye de denilen bir deniz mahsulüdür. Sadef, nisan ayında deniz yüzeyine çıkarmış. Nisan yağmuru sadefin içine düşer, bu, daha sonra inci olurmuş.

Sadef ile insan gözü birkaç bakımdan birbirine benzetilir:
İkisinin de şekli aynıdır
İkisinin de kapağı vardır.

Sadefin içinde inci, gözün içinde inciye benzeyen gözyaşı vardır. İkisi de su ile ilgilidir.

Sevgili hem inci, hem de âşığından gözyaşı bekler. İnci, aynı zamanda sevgilinin dişleri ve sözleridir.

Mercan ise kıymetli bir taştır. Rengi ve kıymeti bakımından sevgilinin dudağı ile mercan birbirine benzetilir.

Beyitte hasret ile ağlayan âşığın gözyaşları inciye, ağlamaktan kızarmış gözleri de mercana benzetilmiş.

İnsanlar kendilerinde olmayan şeylere meylederler. Şair, ağlayarak sevgilinin vuslatını talep ediyor. Bu vuslat karşılığında da ona inci ve mercan sunuyor. Sevgili ise bu talebi reddediyor, onun inci ve mercanına itibar etmiyor. Çünkü onun yeteri kadar ve daha kıymetli incisi de var, mercanı da... Âşığın verdiklerini ne yapsın?

Ay yüzünde hat belirse gözlerim giryân olur
Hâle görünce kenâr-ı mâhda bârân olur

Ay yüzünde çizgiler belirse gözlerim ağlamaya başlar. Nitekim ayın kenarında hâle görününce yağmur yağar.

Sevgilinin yüzü aydır. Yüzde hat belirmesi sevgilinin öfkesine delâlet eder. Şair bundan ağlıyor. Ayın kenarında hâle görünmesi de sevgilinin bu öfkeli hâlidir.

Öteden beri devam eden bir halk inancına göre ayın etrafında hâle -ayla, ağıl- olunca ertesi gün yağmur yağarmış.

KADI BURHANEDDİN

Hevâ ki şol sanemin zülfünü müşevveş eder Kokusunu erürür bu dimağıma hoş eder

Hava, o put gibi güzelin saçlarını dağıtır. Dimağıma onun kokusunu getirerek, onu hoş eder.

Tasavvufi bir gazeldir. Dolayısıyla kelimelerin anlamını tasavvuf inanışına göre düşünmek icab eder.

Hava, hem rüzgâr, hem aşk; zülf ise kesrettir. Aşk gelince kesret -yani maddî âlem- dağılır, yok olur. Kâinat aşk ile yaratılmıştır.

Klâsik edebiyatta zülfün en önemli vasfı dağınık halde olmasıdır. Rüzgâr onu böyle dağıtır. Bu dağınıklık Allah'ın kâinatta binlerce tecellisi anlamına gelir.

Rüzgâr, sevgilinin zülfünü değil, onun kokusunu yani mücerret güzelliğini getiriyor.

Hevâsı varlığımın toprağın göğe savurur Ağzının suyu yürekte yüzbin âteş eder

Onun aşkı -rüzgârı- varlığımın toprağını göğe savurur. Ağzının suyu ise yürekte yüzbin ateş eder.

Toprağın göğe savrulması maddî varlığından kurtulmak demektir. “Yel üfürdü sel götürdü” derler. Bu ifade ile Hz. İsa'ya telmih

verdir. O, vücudunu bırakarak göğe ağmıştır. Bu, ancak ilahî aşk ile olur. İnanişâ göre Hz. İsa, çarmlıha gerilince, Cenab-ı Hak onu göğe almış; fakat üzerinde bir iğne bulunduğu için ancak feleğin dördüncü katına kadar yükselebilmıştır. Kıyamet zamanı Hz. İsa tekrar dünyaya dönecektir.

Ağzının suyu ifadesi ile âb-ı hayat kastedilmiştir. Âb-ı hayat, içeni, ölümsüzlüğe kavuşturan bir sudur ki Hızır ile İlyas peygamberler bu suyu bulup içmişlerdir. Onlar kıyamete kadar yaşamaya devam edeceklerdir. Âb-ı hayat, tasavvufda **fenafillah** makamına tekabül eder. Yani maddî varlığından kurtulup “Mutlak Varlık”ta ebedî hayata devam etmek demektir.

**Anı ki zülf-i keşîşleri eyledi gönüle
Cihanda ancılayın işi hangi serkeş eder**

Onun zülfünün keşîşlerinin bu gönüle yaptığını, dünyada hangi âsi ve imansız kimse yapar?

Zülf ile keşîş arasındaki ilişki şudur: Zülf, siyahtır, dağınıktır ve kesrete tekabül eder. Yüz ise vahdettir. Zülf, yüzü; kesret âlemi de vahdeti örter. Vahdete ulaşmak için kesretten; yüzü görmek için de zülfün dağınıklığından kurtulmak gerekir.

Keşîş, hıristiyan rahibidir. Siyah elbise giyerler. Zülf ile keşîş arasındaki birinci ilişki bu renk benzerliğidir. Keşîş, gerçeği -İslamın gerçeğini- örter. Kâfir; örten, saklayan, inkâr eden anlamına gelir. Zülf ile keşîş arasındaki ikinci ilişki de budur.

Zülf -yani kesret âlemi- şairin mutlak varlığa ulaşmasını güçleştirdiği için şair, ondan şikâyetçidir.

**Ne ki ederse gözün dil-firîb eder sanemâ
Ne kılar ise saçın cümlesin dil-keş eder**

Ey put gibi güzel olan; gözlerin ne yaparsa güzeldir. Saçın ne ederse o da gönül çekicidir.

Gözlerin ettiği her şey gönlü aldatır. Bu, kaş ile gözün müşterek hareketidir ki gamze derler.

Maddî âlemin inkâr edilemez bir güzelliği vardır. Fakat bu güzellik aldatıcıdır. Saç da öyle... Güzelliği ile insanı kendisine bağlar. -Saç kemende ve zincire benzetilir ki ikisi de bağlayıcıdır- Fakat saç da aldatıcı ve gerçeği örtücüdür. İnsan zülfün altındaki yüzü -vahdeti- görünce hakikate ulaşır.

**Hiç özin deremedi zülfün ile deli gönül
Kıla benzetti özin yüzün ile deli gönül**

Deli gönlüm senin zülfünün güzelliği ile öyle kendinden geçti ki bir daha kendine gelememi. Yüzünün güzelliğinden de kendini kıl haline getirdi, o derece zayıfladı.

Yine tasavvufî bir beyittir.

Zülf kesrettir -madde âlemi-. Bu âlemin inkâr edilemez bir güzelliği vardır ve bu güzellik insanı kendisine bağlar. Yüz ise vahdettir. Allah'a kavuşmak isteyen sûfî, bu dünyanın güzelliklerinden vazgeçip asıl güzelliğe -Cemalullaha- ulaşmak ister. Kendini kıla benzetti ifadesiyle maddî varlığından kurtuldu demek istiyor. Kıl değersizlik ifadesidir. "Kıl kadar kıymeti yok" derler.

**Özini sende yitirdi bulamadı dahı hiç
Özini bula meger özin ile deli gönül**

Deli gönlüm kendisini sende kaybetti; bir daha da bulamadı. O, ancak kendini seninle olmakla bulabilir.

Yukardaki beyitle aynı mealdedir. Şair, maddî varlığından geçip Allah varlığında yok olmak istiyor. "Kendini bulmak" ifadesi gönlündeki Cemalullahla bir olmak anlamına gelir.

**Kadem basalı yoluna kadem kadem yanaram
Tapunda şem gibi uşda dem-be-dem yanaram**

Ey sevgili senin yoluna ayak basalı, adım adım yanarım. Mum nasıl durmadan yanıp tükenirse, ben de senin yolunda öyle durmadan yanıp tükeniyorum.

Kadem -ayak- basmak; bir yola girmek, bir yol tutmak, bir yaşayış tarzını benimsemek demektir. Mum ile insan birbirine benzetilir. Mumun fitili yanar. Buna rişte-i cân “can ipliği” derler. Mumun yanması ile şairin aşk ateşiyle yanması arasında benzerlik vardır.

**Cihânı ten dilerem ben ki oduna yanam
Bu varlıkla yanarsam oduna kem yanaram**

Bütün dünyanın bedenim olmasını, o bedenle senin aşkına yanmayı dileirim. Çünkü bu bedenimle -kendi bedenimle- yanarsam senin ateşine gerektiği gibi yanmamış olurum.

Yine tassavuftaki “fenafillah” düşüncesiyle ilgilidir. Ten -beden-maddî varlıktır. Cemalullah’a vasil olmak için maddî varlığından -bedeninden- kurtulmak gerekir.

**Şâhâ senin cemâlini göreyim andan öleyim
Susamışam visâline ereyim andan öleyim**

Ey padişahım senin yüzünün güzelliğini göreyim, ondan sonra öleyim. Sana kavuşmaya susamışım, sana kavuşayım, sonra öleyim.

Yine tasavvufî bir beyit!

Şair, Cenab-ı Hakk’a hitab ediyor. O’na kavuştuktan sonra ölmek “fenafillah” olmak demektir. Tasavvufdaki “ölmeden evvel ölünüz” düşüncesiyle ilgilidir.

**Bunca zaman lebin için saçın karangusundayam
Âb-ı hayat kandadur sorayım andan öleyim**

Bunca zamandır dudağına ulaşayım diye saçının karanlıkları içinde dolanıp duruyorum. Âb-ı hayat nerededir diye sorayım, ondan sonra öleyim.

Leb -dudak- tasavvufta “fenafillah”tır. Fenafillah, Allah yolunda varlığını yok etmek, o varlık içinde fâni olmak demektir. Saç ise -rengi ve çokluğu itibariyle- kesreti -madde âlemini- temsil eder. Ölümsüzlüğe kavuşmak bu kesret âleminde kurtularak, maddî varlığını yok etmekle mümkün olur. Leb -dudak- vuslatı temsil ettiği için aynı zamanda âb-ı hayattır.

Âb-ı hayat, zulumat -karanlıklar- ülkesinde bir su imiş. İlyas ve Hızır peygamberler bu suyu bulup içmiş ve böylece ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır. Leb, aynı zamanda -nokta kadar olduğu için- “yok, yokluk” anlamına da gelir. Maddesinden kurtulup yok olan insan için ebedî hayat başlar.

Sorayım kelimesi hem soru sormak, hem de içmek, emmek mânâlarına gelir.

Şair, kısaca, Cenab-ı Hakk’a “ben bu maddî âlemin karanlığından kurtulup senin cemaline ulaşmak istiyorum” demek istiyor.

**Ol göz ki yüzün görmeye göz deme ana
Şol yüz ki tozun silmeye yüz deme ana
Şol söz ki içinde sanemâ vasfın yok
Sen bâd-ı hevâ tut ânı söz deme ana**

Senin yüzünü görmeyen göze, göz deme; ayağının tozuna yüz sürmeyen yüze yüz deme. Ey put gibi güzel sevgili, içinde senden bahsetmeyen söze söz deme; onu havada gelip geçen bir yel say.

Ayağının tozuna yüz sürmek hürmet ifadesidir. Sevgili sultan kabul ediliyor. Bâd-ı hava hem rüzgâr, hem de gelip geçicilik, fânilik, boşluk mânâlarına gelir.

**Yoluna can vermeyen taksîr eder
Gördüğü düşünüyü keş tâbir eder
Her kişiye ne yazılmanın görür
Anı bilmeyen dahi tedbîr eder**

Senin yoluna can vermeyen kusur işlemiştir. Gördüğü rüyayı da yanlış yorumlamıştır..Herkes alına ne yazıldıysa onu görür; ama bunu bilmeyen tedbir almaya kalkışır.

İslâm inanişında önce tedbir alınır, sonra tevekkül edilir -yani takdire rıza gösterilir-. Fakat tedbir takdiri -kaderin hükmünü- değiştiremez.

NESİMÎ

Gerçek hadîs imiş bu kim hûbun vefâsı yoh Kim sevdi hûbu kim dedi hûbun cefâsı yoh

“Güzellerin vefâsı yok” diyenler doğru söylüyorlarmış. Öyle ki kim güzel sevdi de “güzelin cefâsı yok” diyebildi.

Klasik edebiyatta güzellerin en önemli vasfı vefasız olmalarıdır. Onlar, âşığa her dem zulmederler. Âşık da bu hale razıdır; hem sevgilinin zulmüne boyun eğer, hem de onu sevmeye devam eder. Bütün divan şairleri bu hâlet içindedirler.

Aşkın belâsı yoh deyüben aşka düşme var Kim âşık oldu kim dedi aşkın belâsı yoh

“Aşkın belâsı yok” diyip sakın aşka düşme; aşkın belâsı vardır. Nitekim kim âşık oldu da “aşkın belâsı yok” diyebildi.

Belâ kelimesi, ezel bezmindeki belî -evet- ikrariyle ilgilidir. Ruhlar âleminde Allah, kullarına “ben sizin rabbiniz değil miyim” diye sormuş, onlar da belî -evet- diye cevap vermişler. Ezel bezmi ilahî aşkın meclisidir. Burada bir defa “evet” diyen insan, mutlak güzelliğin aşkına düşmüş demektir. Bundan vâreste olan yoktur. Kullar bu dünyada verdikleri söze sâdık mıdırlar diye daima belâ ile imtihan edilirler.

**Ânın ki hacc-ı ekberi ey cân sen olmadın
Beytü'l-harâma varmamış anın safası yoh**

Ey can, bir insanın en büyük haccı sen değilsen; o insan Beytülharam'a varmamış, safâya ermemiş demektir.

Hac, bir İslâm ibadetidir. Müslümanlar Mekke ve Medine'yi ziyaret ederler, Kâbe'yi tavâf ederler ve Merve-Safâ arasında yedi kere gidip gelerek bu ibadeti tamamlarlar.

Can, gönüldür. Gönül ise Allah'ın evidir. Çünkü Ce-nab-ı Hak insanın gönlünde tecelli eder. Bu bakımdan insan gönlünü hoş tutmak hacc-ı ekberdir -en büyük hacdır-.

Eğer bir insan, gönlünde Allah aşkı olmadan Beytülharam'a gitmiş olsa bile onun, maksadına ulaştığı söylenemez.

“Safası yoh” sözüyle şair, hem huzura ve mutluluğa ulaşamamış hem de Merve-Safa arasındaki gidiş gelişleri tamamlamadığından haccı yarım kalmıştır demek istiyor.

**Şeytan tek ol ki sûretine kılmadı sücud
Bir ince derde düştü ki hergiz devâsı yoh**

Sûretine, şeytan gibi secde etmeyen, devâsı asla olmayan bir derde düşmüş sayılır.

Devâsı olmayan dert, ebediyen lanetlenmek ve Allah'ın rahmetinden mahrum olmak demektir. İslâm inanışında, bütün melekler insana secde ettikleri halde, Şeytan, kendisinin ateşten yaratıldığını, topraktan yaratılmış insana secde etmeyeceğini beyan etti. Bunun üzerine lanetlendi ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldı. Beyitte bu âyete telmih vardır.

Meleklerin insana secde etmesi, Allah'ın sadece insan tarafından idrak edildiğindedir. İslamiyette kulluk, en yüce makamdır.

**Aynın hatâsız ey büt-i Çin döktü kanımı
Türk-i Hatâdır aslına varır hatâsı yoh**

Ey Çin putu gözlerin kanımı döktü; fakat onun yaptığında bir hata yoktur.

O, Hatâ ülkesinin güzelidir, yaptığı iş kendinden öncekilerin yaptığına uygundur.

Hatâ -Hıta, Hıtay- ülkesi ve yanlışlık anlamına gelen hata kelimesi iki anlama da gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Çin putu kan dökünce, şairi maddesinden kurtarır. Şairin istediği de zaten budur. Dolayısıyla yaptığı iş doğrudur.

Hatâ veya Hıtay, güzelleriyle tanınmış bir ülkedir ki burada yaşayan ceylanlardan misk elde edilir. Misk, siyah bir madde olduğundan göz ile birleşince gözün kara oluşuna delalet eder. Türk kelimesinin bir anlamı da “güzel” demektir.

**Gel gel beri kim savm u salâtın kazâsı var
Sensiz geçen zaman-ı hayâtın kazâsı yoh**

Gel, gel beri ki namazın ve orucun kazası var. Fakat sensiz geçen zamanın bir daha geri gelmesi mümkün değil.

İbadetlerin zamanında yapılmasına **eda**; zamanında yapılamayan ibadetlerin sonradan yerine getirilmesine **kaza** denir. Kaza etmek, İslâmiyette meşrudur. Şair, bu höşgörüden faydalanarak “ben ibadetlerimi sonradan yerine getiririm, ama şimdi senin cemâlini seyredeyim; çünkü bu fırsat bir daha ele geçmez” demek istiyor.

**Yârin gelir hemişe cefâsı Nesimî'ye
Sen sanma kim Nesimî'ye yârin atâsı yoh**

Sen sanma ki, sevgili, Nesimî'ye iyilik etmez, ihsanlarda bulunmaz. Sevgili hiç durmadan ona iyilik eder, eziyet eder. Bundan daha büyük iyilik olur mu?

Cefayı, şairin bir ihsan, bir iyilik olarak görmesinin sebebi şudur: Sevgili hiç durmadan cefa ediyorsa, âşığı aralıksız düşünüyor, onunla meşgul oluyor demektir. Asıl tehlike sevgilinin âşığı hatırlamaması ve yok farzetmesidir. Eğer cefa ediyorsa bundan daha büyük mutluluk vesilesi olur mu?

**Subh-dem dildârımı gördüm otağından gelir
Öyle sandım hûridir firdevs bağından gelir**

Sabah vakti sevgilimi gördüm, otağından geliyordu. Öyle sandım ki bir huridir; cennet bahçesinden çıkmış geliyordu.

**Dünyanın ehlinden usandı gönül
Gaflet uykusundan uyandı gönül
Hakk'ı incitmekten utandı gönül
Hakk'ı tuttu Hakk'a dayandı gönül**

Gönül dünya ehlinden -insanlardan ve dünya nimetlerinden- usandı. Çünkü o, gaflet uykusundan uyandı artık. Gönül, Hakk'ı incitmekten utandı, Hakk'ı tuttu ve yalnız Hakk'a dayandı.

Gaflet uykusundan uyanmak; dünya sevgisinden -masivâdan- vazgeçmek demektir. Hakk'ı incitmek ise Allah'ın rızası hilafına hareket etmektir.

Şair “dünya sevdasından vazgeçtim; böylece hakikatı buldum. Allah'ın rızasına boyun eğince de ondan başka dayanılacak -iltica edilecek- bir yer olmadığını anladım” diyor.

**Bivefâ dünyadan usandı gönül
Yok dedi dünyâyı yok sandı gönül
Düştü aşkın oduna yandı gönül
Vahdetin kand-âbına kandı gönül**

Gönül, şu vefasız dünyadan usandı. Onu yok kabul etti, yok saydı. Ancak aşk ateşine yanarak vahdetin şerbetine kandı gönül.

Tasavvufî bir kıtadır. Dünyanın gelip geçiciliği, yalancılığı, vefasızlığı dile getiriliyor. Dörtlükteki aşk, hakiki aşktır. O aşka müptela olanlar Hakk'ın cemaline vasil olurlar.

**Sırr-ı selbinden Nesimî'ye sual ettim dedi
Reh-neverd-i Kâbe-i aşkız budur ihrâmımız**

Nesimî'ye derisinin yüzülmesinin sebebini sordum “biz aşk Kâbesinin yolcusuyuz, Kâbeyi tavaf ederken ihram yerine derimizi giyeriz” dedi.

Müslümanlar hac ibadetini yerine getirirken ihrama girerler. Bu, mecazen kefeni temsil eder. Dünya varlığından uzaklaşmak demektir.

Nesimî, İslâm âleminde bâtil sayılan Hurufilik mezhebine mensub idi. Hurufiler, bu mezhebin kurucusu Fadlullah'ı peygamber kabul ederlerdi. Bundan dolayı da kâfir sayılmışlardır. Nesimî de bu yüzden idam edildi ve derisi yüzüldü. Nesimî'nin derisini sırtına alıp Haleb'in 12 kapısının her birinden ayrı ayrı çıkıp sırolduğu bu mezhebin mensupları arasında rivayet edilir.

AHMEDÎ

İlet benim selâmımı dildâre ey sabâ Arzeylegil peyâmımı ol yâre ey sabâ

Ey sabah rüzgârı selâmımı o sevgiliye ulaştır. Ona, benim bu perişan halimden haberler arzet.

Sevgili sultan olarak, âşıklar da kul olarak düşünülür. Onun için “arzet” diyor.

Dağıt benefşe saçları gül yanağ üstüne Saçgıl abir ü anberi gülzâre ey sabâ

Ey sabah rüzgârı o menekşe saçları gül yanaklar üstüne dağıt. Böylece çok güzel kokuları gül bahçesine saç.

Benefşe -menekşe- salkım saçak, dağınık ve güzel kokulu olması bakımından saça benzetilir. Abir ve anber güzel kokular neşreden maddelerdir. Onlar ile de saç arasında benzerlik kurulur. Sevgilinin yanağı hem güle, hem gül bahçesine benzetilmiş.

Pinhan var yârin tapusuna varır isen Gösterme kendözünü ağıyâre ey sabâ

Ey sabah rüzgârı, sevgilinin kapısına gidersen gizlice git. Kendini başkalarına gösterme.

Çünkü başkaları görürse hem kıskançlık doğar hem de dedikodu ederler.

**Vuslat gülüne ermez elim pes nicesi ben
Bunca tahammül eyleyem ol hâre ey sabâ**

Vuslat gülüne elim ulaşmaz. Öyleyse ben ne zamana kadar dikene tahammül edeceğim.

Sevgili güle; araya giren rakipler ve engeller de dikene benzetilmiş.

**Sabâ Mesih-dem olup bahârdan bu gece
Hitâ'ya benzedi gülşen nigârdan bu gece**

Bu bahar sabahında esen rüzgâr, İsa'nın nefesi gibi oldu. Gül bahçesi, sevgilinin gelmesiyle Hitâ ülkesine döndü.

Mesih-dem, İsa nefesli demektir. Çamurdan yapılmış kuşlara üfleyip can vermesi, körlerin gözlerini açması, ölüleri diriltmesi Hz. İsa'nın mucizeleridir. Burada bahar mevsimi ile tabiatın yeniden dirilmesi ve hayat bulması sabâya bağlanmış, o da İsa'nın nefesine benzetilmiştir.

Mesih, hastaları eliyle okşayıp -mesh edip- iyileştiren anlamına geldiği gibi çok seyahat ettiği için Hz. İsa'ya verilmiş bir isimdir. Bu bakımdan İsa ile sabâ arasındaki benzerlikler şöyle özetlenebilir:

Hız. İsa çok seyahat ediyor; rüzgâr da öyle, esip gidiyor.

İsa eliyle hastaları okşayıp onları iyileştiriyor; sabâ da öyle... Sabâ, hem bahar rüzgârı hem de sabah rüzgârıdır. Geceyi ağrılar, acılar, ızdıraplar içinde geçiren hastalar sabah vakti iyileşir, sakinleşirler.

İkinci mısradaki nigâr, sevgilidir. O, gül bahçesine gelince gül bahçesi Hitâ ülkesini andırıyor. Hitay, Hatâ, Hitâ şeklinde de telaffuz edilen bu ülke Ortaasya'da Moğolistan ile Doğu Türkistan arasında ve güzelleriyle meşhur bir yerdir. Ayrıca misk denilen güzel koku bu ülkede yaşayan ceylanlardan elde edilir. Böylece şair,

dolaylı olarak gül bahçesinin kokusunu miske, sevgilisini de ceylana benzetmiş oluyor.

**Sabûh içmedi gündüz çemende gül-ruhsâr
Bu nergisin gözü nedir humârdan bu gece**

O gül yüzlü sevgili sabah içkisini içmedi. Öyleyse bu nergisin gözünün böyle mahmur oluşunun sebebi nedir?

Sabuh, sabahleyin ve bir gece önceki içkinin mahmurluğunu dağıtmak amacıyla içilen içkidir. Nergis, göbeği sarı, yaprakları yeşil ve göze benzeyen bir çiçektir. Bu çiçeğin görünüşü ile sevgilinin bakışı arasında münasebet kurulmuştur. İçki, nergis, humar kelimeleri hep gözle ilgilidir. Şair, “bu gün içki içmediği halde sevgili neden böyle mahmur bakıyor” diye sormaktadır.

**Müzeyyen oldu reyâhin bezendi bağ-ı çemen
Meğer ki bağa haber geldi yârdan bu gece**

Bahçe ve çiçekler hep süslendi, sevgiliyi karşılamaya hazırlandılar. Öyle anlaşılıyor ki sevgiliden “bu gece geliyorum” diye bağa haber gelmiş.

Çiçeklerin, fesleğenlerin açmasını, bahçenin güzelleşmesini sevgilinin “geleğim” diye yolladığı habere bağladığı için bu beyitte hüsn-i talil sanatı vardır.

ŞEYHÎ

Kahr-ı celâl-i hecr ile yarıldı Tûr-ı cân Sabrola mı kılınca tecelli cemâl-i dost

Can dağı sevgiliden ayrılığın kahredici şiddetinden yarıldı, parça parça oldu. Sevgilinin güzelliği böyle tecelli edince, insan buna nasıl dayanır, nasıl sabredebilir?

Beyit tasuvvufidir.

Tur, dağ demektir. Özel olarak Sina dağı kastedilmiştir. Kuran-ı Kerim’de bahsi geçen bir kıssaya göre, Hz. Musa, Allah’a yalvararak kendisini göstermesini niyaz etmiş. Cenab-ı Hak, “göremezsin” diyince Hz. Musa yine ısrar etmiş. Cenab-ı Hak “öyleyse şu dağa bak” demiş ve tecelli etmiş. Dağ, bu tecelliden parça parça olmuş.

Hâlîmi zülfü nice perakende eyledi Sorsa bilirdi tan yeline vâsf-ı hâl-i dost

Sevgilinin zülfü halimi nasıl perişan etti. Sevgili eğer sabah yeline sorsaydı, halimin nasıl olduğunu bilirdi.

Âşığın gönlü sevgilinin saçlarındadır. Saçlar rüzgârla perişan ve darmadağınık oldukça şairin gönlü -hali- de öyle perişan olur. Şair “sevgili benim halimin nice olduğunu merak ediyorsa tan yeliyle savrulan zülûflerine baksın” diyor. Tan kelimesi hem sabah vakti hem de ayıplamak -tan etmek- anlamında kullanılmıştır. Âşıklar, perişan halleri ve akla aykırı davranışları ile orta tabaka insanlar tarafından her fırsatta kınanırlar. Âşıklar melâmet ehlidir.

Beytin tasavvufî anlamı da vardır: Zülf kesrettir. Dünya güzelliklerini temsil eder. Dünyanın bu inkâr edilemez güzelliği âşıkları kendisine bağlar ve onların hakiki aşk yolundaki gayretlerine zorluk çıkarır. Âşıklar, zülfün güzelliğine bağlanıp kalırlarsa elbette ayıplanırlar ve perişan olurlar.

**Bilmez kimesne kabile-i dosttan haber
Geh geh budur kulağıma bang-i ceres gelir**

Kimsenin sevgiliye giden kafileden haberi yoktur. Halbuki benim kulağıma çan sesleri gelmeye başladı.

Ceres, çandır. Eskiden kervan yolculuğu yapılırken belirli zamanlarda mola verilirdi. Sonra yolculuğa devam etmek için ceres adı verilen çan çalınır. Böylece yolcuların uyuyup kalması önlenmiş olurdu. Şeyhî'nin bu beyti de tasavvufîdir. Burada söz konusu edilen dost Allah; yolculuk ise ahiret yolculuğudur.

**Bulmaz safâ bazarını terketmeyenler ârını
Aşkın melâmet dârını makbul eder Mansur'u gör**

Utanma, ayıplanma düşüncesini terketmeyenler saadet pazarına kavuşamazlar. Nitekim Mansur aşktan ayıplanmayı, o yolda can vermeyi göze aldı da istediğine kavuştu.

Melâmet, ayıplanma kınanma demektir. Tasavvuf inancını benimseyenler, orta tabakanın davranış ve yaşayış tarzına uymayan bir yol tutarlar, giyim kuşamları, davranışları çok farklı olan bu insanlar zamanla melâmiler diye bir zümre teşkil etmişler ve tutukları yola da melâmilik denilmiştir.

Mansur, “enel-hak” -ben Hakkım, Hak bende tecelli etti- dediği için önce ayıplanmış, kınanmış; ikrarından vazgeçmeyince de Bağdat'ta asılarak öldürülmüş bir tasavvuf ehlidir.

Şeyhî, âşıkların melâmet ehli olduklarını, orta tabaka müslümanların onları anlayamayacağını; nitekim Mansur'un da yanlış anlaşılıp öldürüldüğünü söylemek istiyor.

**Hayâlin tahtıdır virâne gönlüm
İmâret kıl ki sultan menzildir**

Şu yıkık gönlüm, senin hayalinin tahtıdır, onu yakıp yıkma. Onu bakımlı hale getir. Çünkü o, sultanın konaklama yeridir.

Sevgili, gönüldedir. Gönül, onun hem tahtı hem sarayıdır. Sevgili kendi tahtını, sarayını viran eder mi?

Beytin ikinci bir anlamı da “Gönül Allah’ın evidir” inanışıyla ilgilidir. Mutasavvıflar Kâbe’nin kul yapısı, halbuki gönlün Allah evi olduğuna inanırlar. Onlar gönül kazanmayı hacca gitmekten üstün tutarlar. Buna hacc-ı ekber -en büyük hac- derler.

**Şifa umar lebinden hasta cânım
Bilir derdine dermân menzildir**

Hasta canım senin dudağından şifa umar. Bilir ki dudağın, gönlümün derdine derman bulacağı yegâne yerdir.

Yine tasavvufî mazmunlarla ifade edilen bir beyit.

Leb -dudak- küçüklüğü ile yokluğu -ademi- temsil eder. Buna göre lebin derde derman olması şairin maddî varlığından kurtulması demektir. Maddî varlığından kurtulursa ebedî hayata kavuşmuş olacak. Çünkü leb daha önce de izah edildiği üzere aynı zamanda âb-ı hayattır.

**Eser etmez nasihatın ey vâiz
Keser isen sözünü kes nidelim
Sana Cennet bize mahalle-i dost
Bu havada uçar heves nidelim**

Ey öğüt veren -vaiz- senin öğütlerin bizi etkilemez. Bunu bil sözünü ona göre söyle, hatta söyleme. Sen Cennet arzu ediyorsun, biz sevgilinin mahallesini, onun bulunduğu yeri istiyoruz. Ne yapalım herkesin kendince bir isteği ve emeli var.

Tasavvuf ehli, zâhitlerden farklı olarak cennet ve nimetlerini değil, Allah'ın rızasını talep ederler.

Nitekim Yunus Emre bir şiirinde

**Cennet cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç hûri
İsteyene ver anları bana seni gerek seni**

demişti.

**Rind-i melâmetiz bizim hâtırımız güzeldedir
Bize öğüt veren sanır gönül ile göz eldedir
Kendözüne ver öğüdün yürü ey zâhidim diyen
Mahvedemezsin alnımın yazısı çün ezeldedir**

Biz halk tarafından ayıplanmayı göze almış, dünyayı umursamayan rind yaradılışlı insanlarız. Aklımız fikrimiz güzeldedir. Bize öğüt veren sanır ki gönül ve göz bizim irademizle bakar ve sever. Ey kendine “zahidim” diyen, sen öğüdünü kendine ver, bizim alınyazımızı değiştiremezsin; çünkü bizim alınyazımız ezelde yazılmıştır.

Tasavvufi bir kıta...

Melâmet daha önce de söylendiği gibi bir yoldur ki bu yolu tutanlar orta tabakanın ayıplamasını umursamayan davranışlar içindedirler. Dünya nimetlerini umursamazlar. Halbuki zâhit hem dünya endişesi hem ahiret korkusu içindedir. O, “şekil”de kalmıştır. Tedbir alarak gönlüne ve gözüne hükmedeceğini zanneder. Halbuki âşık bilir ki âşıklık hem bir istidat hem bir nasib meselesidir. Ve bu nasib elzel bezminde takdir edilmiştir. Tedbir ile takdir-kaderin hükmü- değiştirilemez.

Şeyhî, **güzeldedir/ göz eldedir** kelimelerinde güzel bir cinas yapıyor.
